

พระธรรมเทศนา เรื่อง สาราสารกถา
โดย พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิล ธรรมสาภิโย)
วันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕
ตรงกับวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑
ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร
เวลา ๐๙.๓๐ - ๑๐.๓๐ น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อสาเร สารมตินโ	สาเร จาสารทสฺสินโ
เต สารํ นาธิจจณฺติ	มิจฺจาสงฺกปฺปโคจฺรา
सारญจ สารโต ญตฺวา	อसारญจ อสารโต
เต สารํ อธิจจณฺติ	สมฺมาสงฺกปฺปโคจฺราตี.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา ธรรมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้า.

ในเบื้องต้นสมควรที่เราทั้งหลายจะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ด้วยบทสวดที่คุ้นเคยคือบทนโม คำว่า **นโม ตสฺส** เป็นต้นนี้แปลว่า **นโม** ขอนอบน้อมด้วยกายวาจาใจ **ภควโต** แต่พระผู้มีพระภาค คือพระองค์ผู้ซึ่งจำแนกแจกธรรม **อรหโต** ผู้เป็นพระอรหันต์ คือผู้ไกลกิเลส **สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ **ตสฺส** พระองค์นั้น ถือว่าเป็นบทสำคัญมาแต่โบราณกาล และก็ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งคำว่า **นโม** ขึ้น เป็นแต่มีเล่าไว้ในพระคัมภีร์พระสูตรต่าง ๆ ว่า ได้มีเทพบ้างมนุษย์บ้าง หลายท่านได้เกิดศรัทธาปสาทะในพระพุทธเจ้า ได้เปล่งวาจาขึ้นว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** ๓ ครั้ง ดังนี้ จึงเป็นอันทำให้สรุปว่า เป็นถ้อยคำที่บังเกิดขึ้นจากศรัทธาปสาทะในใจของบุคคลเอง จึงได้เปล่งออกมา แต่ก็ได้แสดงว่า ผู้ที่เปล่งวาจาออกมานี้ ได้ซาบซึ้งในพระพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี เพราะว่าบทนโมนี้ประกอบด้วยบทพระพุทธานุภาพสำคัญอยู่ถึง ๓ บท.

บทที่ ๑ ก็คือ **ภควโต** แต่พระผู้มีพระภาค แปลมาจากคำว่า **ภควา** เป็นคำเรียกพระพุทธเจ้า ในอรรถคือความหมายยกย่องว่าเป็นผู้จำแนกแจกธรรมบ้าง ว่าเป็นผู้มีโชคบ้าง ว่าเป็นผู้หักกิเลสกองราคะโทสะโมหะเป็นต้นบ้าง แต่ว่าในภาษาไทยเรานั้น คำนี้นิยมแปลในความหมายว่า พระผู้จำแนกแจกธรรม หรือ พระผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน คำว่า **ภควา** บางครั้ง ในภาษาชมพูทวีป หรือ ภาษาสันสกฤต บาลี ก็มักใช้ในรูปคำว่า **ภควาน** ซึ่งในบริบทของสังคมอินเดีย คำว่า **ภควาน** ก็คือ พระผู้เป็นเจ้านั่นเอง หรือเทพดาที่ตนนับถือ หรือ เทพเทพยดาที่แต่ละศาสนานับถือกัน ในภาษาคำว่า **ภควา** หรือ **ภควโต** หรือ **ภควาน** นั้น มีความหมายในเชิงที่ทุกคนเข้าถึงกันได้หมด คือไม่ใช่เป็นเพียงการอ้อนวอน แต่เป็นการเข้าถึงโดยการปฏิบัติของตน พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่า เป็นผู้จำแนกแจกธรรมให้กับทุกคนนำไปปฏิบัติเอง เพื่อผลที่น่าปรารถนาของตน ซึ่งต่างไปจากศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก ที่เชื่อ

ว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ตามที่ศาสนิกของศาสนานั้น ๆ อ้อนวอนได้ ฉะนั้น คำว่า ภควา แม้มีความหมายเชิงศาสนาอ้อนวอน ในบริบทของสังคมชมพูทวีป แต่พุทธศาสนาใช้ในความหมายถึงการปฏิบัติตนด้วยตนเอง เพื่อได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนา

คำว่า **อหโต** มาจากคำว่า อหฺ หรือ อหฺนฺตฺ ที่มีความหมายว่าเป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลส เป็นผู้หักขีแห่งสังสารจักร เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นผู้ไม่มีที่ลี้ลับในอันที่จะกระทำความชั่วต่าง ๆ แต่ว่าในทางไทยเรานั้น นิยมคำแปลว่าเป็นผู้ไกลกิเลส

คำว่า **สมมาสัมพุทธส** มาจากคำว่า **สัมมาสัมพุทธโ** หรือ **สัมมาสัมพุทธะ** แปลว่า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ **สัมมา** แปลว่าโดยชอบ **สม** แปลว่าเอง **พุทธ** แปลว่าตรัสรู้ ซึ่งมีอธิบายโดยย่อว่า ตรัสรู้นั้นก็คือตรัสรู้ริยสัจทั้ง ๔ อันได้แก่ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คำว่า เอง นั้นก็คือ พระญาณที่ตรัสรู้ในริยสัจ ๔ เหล่านี้ ผุดขึ้นเอง คือผุดขึ้นในสังขารเหล่านี้ ที่มีได้เคยทรงสดับมาก่อน คำว่า โดยชอบ นั้นก็คือโดยสัมมัตตะ คือความเป็นชอบ นับตั้งแต่โดยมรรคมืองค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลางที่พระองค์ได้ทรงค้นพบตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะได้ตรัสรู้ และได้ทรงปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ นี้มาโดยสมบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้ริยสัจทั้ง ๔ เพราะฉะนั้น ความตรัสรู้เองนี้จึงมาจากสัมมัตตะ คือความเป็นชอบ อันได้แก่มรรคมืองค์ ๘ นี้ที่ทรงปฏิบัติมา และก็เป็นความตรัสรู้ที่ถูกต้องไม่ผิดจึงเรียกว่า **สัมมา** คือชอบ และก็มี ความหมายว่า เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงแสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้นี้ สอนตั้งเป็นพุทธศาสนา ตั้งพุทธบริษัททั้ง ๔ ขึ้น อีกด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้พระนามว่า **สัมมาสัมพุทธะ** และในข้อนี้ก็ได้อธิบายประกอบอีกว่า ท่านผู้ตรัสรู้นั้น ถ้าตรัสรู้เองได้แล้วไม่ได้สอนใคร อันหมายความว่าไม่ได้ตั้งพุทธศาสนา ไม่ได้ตั้งพุทธบริษัทขึ้น ก็เรียกว่า **พระปัจเจกพุทธะ** แปลว่า พระพุทธะผู้ตรัสรู้จำเพราะพระองค์ ต่อเมื่อได้สอนผู้อื่น ตั้งพุทธศาสนาตั้งพุทธบริษัทขึ้น จึงเรียกว่า **พระสัมมาสัมพุทธะ** พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ฉะนั้น คำว่า **สัมมาสัมพุทธโ** นี้ จึงมีความหมายว่า พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบดังกล่าวนี้ด้วย และก็มี ความหมายว่า เป็นพระผู้ที่ตรัสรู้เองโดยชอบ แล้วได้ตั้งพุทธศาสนาและพุทธบริษัทขึ้นด้วย จึงมิใช่เป็นพระปัจเจกพุทธะดังกล่าว และบรรดาหมู่ชนผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้ตรัสรู้ตาม ได้แก่หมู่แห่งพระสาวก ซึ่งได้ตรัสรู้ตามเป็นพระอรหันต์ทั้งหลายก็เรียกว่า **พระอนุพุทธะ** แปลว่าพระผู้ตรัสรู้ตาม จึงได้มีพระพุทธะเป็น ๓ จำพวก คือ หนึ่ง **พระสัมมาสัมพุทธะ** สอง **พระปัจเจกพุทธะ** และสาม **พระอนุพุทธะ** ดังนี้

บทสวด นโม ย่อมบรรจุพระพุทธคุณสำคัญทั้ง ๓ บทไว้ดังนี้ และพระพุทธคุณทั้ง ๓ บทนี้ ก็ย่อมบรรจุอยู่ด้วยพระปัญญาคุณ คุณคือความรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ คุณคือพระกรุณาจริง อันเป็นบทสรุปของพระพุทธคุณทั้งปวง แต่แม้เช่นนั้น ความหมายของบทพระพุทธคุณทั้ง ๓ บทในบทสวดนโมนี้ ย่อมมีพระพุทธคุณบทใดบทหนึ่งที่เด่นอยู่กว่าพระพุทธคุณบทอื่น ก็คือบทว่า **ภควโต** แต่พระผู้มีพระภาค อันเป็นบทที่ ๑ นั้น เเด่นอยู่ด้วยพระกรุณาคุณ ในความหมายที่ใช้กันว่า พระผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน หมายถึงพระกรุณาคุณที่ทรงจำแนกแจกธรรม คือทรงแสดงธรรมสั่งสอน บทว่า **อหโต** เป็นพระอรหันต์ เเด่นอยู่ด้วยพระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์ ในความหมายว่า เป็นผู้ไกลกิเลส เพราะความเป็นผู้ไกลกิเลสนั้น แสดงถึงความบริสุทธิ์ จึง

เด่นด้วยพระวิสุทธิคุณ บทว่า **สมมาสมพุทฺธสฺส** ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า เเด่นด้วยพระปัญญาคุณ ดังนี้

เพราะฉะนั้น บทสวดนโม นั้น จึงเป็นบทที่ประกอบด้วยพระพุทฺธคุณสำคัญ ๓ บท สมบูรณ์ด้วยพระคุณทั้ง ๓ นำหน้าด้วยพระกรุณาคุณ และต่อไปด้วยพระวิสุทธิคุณ หนุนท้ายด้วยพระปัญญาคุณ ในข้อนี้ก็ น่าจะพิจารณาว่า ทำไมท่านจึงเอาบท ภควโต นำหน้า อรหโต มาเป็นที่ ๒ สมมาสมพุทฺธสฺส เป็นที่ ๓ เพราะเมื่อเรียงพระคุณโดยทั่วไป ย่อมเรียงพระปัญญาคุณไว้เป็นที่ ๑ พระวิสุทธิคุณเป็นที่ ๒ พระกรุณาคุณเป็นที่ ๓ สำหรับบทสวดที่แสดงพระคุณทั้ง ๓ นี้ ด้วยเรียงปัญญาไว้หน้าก็มีอยู่ เช่น ในบทสวดนาคมนต์ นำ พุทฺธะ หรือ พระปัญญาคุณ นำหน้า ตามด้วย ธรรมะ และสังฆะ สำหรับในที่นี้กลับกันเอาพระกรุณาคุณไว้หน้า เอาพระปัญญาคุณไว้หลัง ก็น่าคิดได้ว่า เพราะเหตุว่า บทสวดนโม นี้ บังเกิดขึ้นจากจิตใจของเทพบ้างมนุษย์บ้าง ซึ่งเกิดศรัทธาปสาทะในพระพุทฺธเจ้า จึงได้เปล่งวาจา นอบน้อมนมัสการขึ้น ซึ่งความรู้สำนึกประกอบด้วยศรัทธาปสาทะ จนถึงเปล่งวาจาขึ้นนั้น ก็น่าคิดได้ว่า เพราะได้มีความสำนึกในพระกรุณาคุณ คือได้รับพระกรุณาจากพระพุทฺธเจ้า ที่ทรงจำแนกแจกธรรมสั่งสอน จนได้ความรู้ ความเข้าใจจนถึงได้ดวงตาเห็นธรรม ก็มีเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงบังเกิดขึ้นจากความสำนึกในพระกรุณาคุณที่ตนได้รับจากพระพุทฺธเจ้า ได้รู้ความรู้ความเห็นจริง ความเห็นธรรม ความรู้ความเข้าใจในธรรม จึงได้ยกเอาบทที่แสดงพระกรุณา คือ **ภควโต** พระผู้มีพระภาค คือพระจำแนกแจกธรรมขึ้นเป็นบทที่ ๑ และก็มาถึงบทที่ ๒ อันแสดงถึงพระวิสุทธิคุณ เเด่นด้วยพระวิสุทธิคุณคือ อรหโต ก็เป็นธรรมดา บทนี้ก็เป็นที่ ๒ อยู่โดยปกติ และก็เกิดจากจิตใจของผู้ที่เปล่งถ้อยคำนี้ อันประกอบด้วยความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วทางจิตตลอดจนถึงทางกาย ทางวาจา แล้วจึงมาถึงปัญญาคุณหนุนท้าย อันสองถึงว่าก็เพราะพระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธะ ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นหลักเป็นแกนสำคัญ ดังนี้ พิจารณาจิตใจของผู้ที่เปล่งถ้อยคำนี้ออกมาก็ น่าจะเป็นดังนี้ คือบังเกิดด้วยความสำนึกรู้อย่างลึกซึ้งในพระกรุณาคุณที่ได้รับจากพระพุทฺธเจ้า จึงได้ยกเอาพระพุทฺธคุณประกอบด้วยมหากรุณานี้เป็นบทที่ ๑ คือ **ภควโต** ก็คือผู้จำแนกแจกธรรม ดังนี้

ดังนั้น ผู้ที่เปล่งคำว่า นโม นี้ขึ้นมา จะต้องมีความรู้ซาบซึ้งในพระพุทฺธคุณของพระพุทฺธเจ้าอย่างลึกซึ้ง แสดงว่าได้สดับตรับฟังธรรมที่ทรงแสดง มีความรู้ความเข้าใจ บังเกิดศรัทธาปสาทะ คือความรู้ความเลื่อมใส ได้ปัญญา จึงได้เปล่งขึ้นมา จับเอาพระพุทฺธคุณบทสำคัญขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึงได้นับถือว่าเป็นบทสำคัญ ซึ่งจะสวดมนต์อะไรก็จะต้องนำด้วย นโม จะประกอบพิธีสำคัญอะไร ก็จะต้องตั้ง นโม ขึ้นก่อนอยู่เป็นปกติ และยังมีบทสวดที่สรุปพระพุทฺธคุณทั้ง ๓ ไว้อย่างสมบูรณ์ ที่เราทั้งหลายสวดอยู่ในเวลาที่ทำวัตรเช้าทุกวันก็คือ **พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหนฺณโว** บรรทัดแรกนี้บรรทัดเดียวก็บรรจด้วยพระพุทฺธคุณทั้ง ๓ จำไว้เพียงบรรทัดเดียวก็จำพระพุทฺธคุณได้ทั้ง **พุทฺโธ** พระผู้ตรัสรู้ แสดงถึงปัญญาคุณ **สุสุทฺโธ** พระผู้บริสุทธิ์ดี แสดงถึงพระวิสุทธิคุณ **กรุณามหนฺณโว** มีพระกรุณาดุจดั่งทะเลหลวง แสดงถึงพระกรุณาคุณ เพราะฉะนั้น บรรทัดเดียวเท่านั้น **พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหนฺณโว** ประกอบด้วยพระพุทฺธคุณอย่างสมบูรณ์ คือพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ฉะนั้น เมื่อเราทั้งหลายได้สวดบทนโม ตั้งนโม ก็ขอให้ตั้งใจกำหนดในพระพุทฺธคุณทั้ง ๓ ให้รู้ในพระพุทฺธคุณทั้ง ๓ ไปด้วย และเมื่อสวด **พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหนฺณโว** ก็ขอให้ทำความเข้าใจในพระพุทฺธคุณทั้ง ๓ ไปด้วยจะเป็นประโยชน์มาก

แต่บทสวด โนม นั้น ยังเป็นมากกว่าที่อธิบายทางธรรม บทสวดโนม เมื่อทำความเข้าใจจากการปฏิบัติธรรม จะเห็นได้ว่า หาได้เป็นเพียงการระลึกถึงพระพุทธรูปทั้ง ๓ อย่างเดียวไม่ หาได้เป็นรูปแบบของการยกย่องสรรเสริญพระศาสดา เหมือนกับศาสนาอื่น ๆ ไม่ เมื่อพิจารณาจากการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน จะเห็นได้ว่า บทโนม ก็คือหัวใจของการปฏิบัติพระธรรมนั่นเอง บทว่า โนม แปลได้อีกความหมายหนึ่งก็คือว่า การนอบน้อมปฏิบัติให้เข้าถึง ก็คือให้เป็นชีวิตประจำวัน ปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา **ภควโต** คือการเข้าใจความมีอยู่ของตัวตน โยงกับโลกทั้งผอง กล่าวคือ ให้เข้าใจตามสังขธรรมว่า ตนนั้นเป็นเพียง ภาค หรือ ภาคะ ซึ่งเป็นรากศัพท์เดียวกันกับ ภควา หรือ ส่วนเล็ก ๆ ของสรรพสัตว์ในสากลโลก ตนหาได้เป็นเจ้าของโลกไม่ ความเป็นโน้นเป็นนี้ ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความสัมพันธ์ที่ตนสร้างกับผู้อื่นทั้งสิ้น เช่น ความเป็นพ่อแม่เกิดจากการมีบุตรธิดา เหมือนกับที่มีเรื่องเล่าว่า มีครูคนหนึ่งถามนักเรียนคนหนึ่งว่า พ่อหนูอายุเท่าไร เด็กนักเรียนตอบว่า พ่อหนูอายุ ๖ ปี ซึ่งทำให้ครูเกิดความฉงน จึงได้ย้าถามอีกว่า ครูถามอายุของพ่อหนูไม่ใช่อายุของหนู แต่ปรากฏว่าเด็กก็ยังยืนยันว่า พ่อของหนูมีอายุเพียง ๖ ปี ซึ่งเป็นจำนวนปีเท่ากับอายุของเด็กนักเรียนผู้นั้น ครูจึงได้ถามนักเรียนว่า ทำไมพ่อหนูอายุแค่ ๖ ปีแล้ว นักเรียนได้ตอบครูว่า พ่อหนูเป็นพ่อ ก็เมื่อหนูเกิด ก่อนนั้น พ่อหนูไม่ได้เป็นพ่อ อาจเป็นสามีของแม่ ฉะนั้น เมื่อหนูอายุ ๖ ปี พ่อก็ต้องมีอายุเพียง ๖ ปี เท่านั้น เรื่องนี้ทำให้เข้าใจในหลักอิทธิปัจจัยตา หรือ หลักปฏิจจสัมมุบาทได้ดี ความเป็นโน้นเป็นนี้ เกิดจากการมีสิ่งโน้นสิ่งนี้ เราเรียกว่า ผู้ชาย ก็เพราะมีผู้หญิงเรียกว่าดี ก็เพราะมีชั่ว เรียกว่า กลางวัน ก็เพราะมีกลางคืน เป็นต้น

ดังนั้น **ภควโต** หรือ พระกรณาคคุณ ก็คือให้ตระหนักรู้ว่า ความเป็นตัวตนของเรานั้น ขึ้นอยู่กับการที่เราสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ หรือ คนต่าง ๆ เราเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ หรือ ภาคเล็ก ๆ ภาคหนึ่งของทั้งหมด เมื่อเข้าใจภาวะฐานะของตนได้เช่นนี้ ก็จะต้องระมัดระวัง กาย วาจา ใจของตนให้ดี เพราะเราไม่ได้อยู่ในโลกนี้เพียงคนเดียว อย่าได้เบียดเบียนผู้อื่นที่อาศัยอยู่ร่วมกันในโลก เพราะถ้าเราเบียดเบียนผู้อื่น ก็เท่ากับการเบียดเบียนตนเองนั่นเอง นี่คือความหมายเชิงปฏิบัติของ **ภควโต** ในทางปฏิบัติธรรม คือ ให้รู้ภาวะฐานะของตนเองอยู่ตลอดเวลา และประพฤติปฏิบัติบนเงื่อนไขของความเป็น ภาค หรือ ส่วน หรือ ภควโต ของตนเอง

อนึ่ง **ภควโต** ก็คือ พระกรณาคคุณ ก็แสดงให้เห็นว่า การจะกรณาแก่ผู้ใด เพราะกรณานั้น เป็นเรื่องของการมีผู้อื่นที่จะรับกรณาของผู้ให้ อย่างเช่น เวลาพูดถึง เมตตา ๆ ก็เช่นเดียวกัน จะต้องต้องมีผู้รับ อาจไม่ชัดเจนโดยตรง เพราะเมตตา คือความเป็นมิตร หมายถึงหวังดี การจะหวังดีนั้น ก็คือหวังดีต่อผู้อื่น อาจยังไม่ได้เป็นการกระทำ แต่เป็นการตั้งจิตน้อมเป็นมิตร เช่นเดียวกับคำทักทายในภาษาไทย เรามักจะทักทายด้วยคำว่า สวัสดิ แต่น่าเสียดายที่ใช้กันมาก แต่ไม่รู้ความหมาย การทักทายด้วยคำว่า สวัสดิ ก็คือการปฏิบัติแผ่เมตตาตนเอง คำว่า สวัสดิ ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ขอให้ท่านมีความสุขหรือมีความสุขสวัสดิ นั่นคือการแผ่เมตตา ตั้งจิตปรารถนาเป็นมิตร แต่ทุกวันนี้ เมื่อทักกันด้วยคำว่า สวัสดิ ก็ไม่เคยทราบด้วยซ้ำไปว่า แปลว่าอะไร ได้แต่เพียงพนมมือใส่กันและกัน แสดงเป็นสัญญาณเฉย ๆ ความเป็นจริงแล้ว ควรต้องน้อมใจของตนไปด้วยว่า เรากำลังหิบบิ้นความเป็นมิตรให้แก่ผู้ที่เราทัก กล่าวคือเป็นการเปิดใจรับเขาเป็นมิตร และหวังให้ผู้นั้นเป็นคนดี นั่นคือการแผ่เมตตา มีผู้อื่นรองรับ เช่นเดียวกันกับ กรณา แค่หวังอย่างเดียว แต่ไม่ทำอะไร ความหวังนั้นก็ไม่มีผลสำเร็จ ยกตัวอย่างในคัมภีร์พระวิสุทธิ

มรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า เมตตา ก็เสมือนความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดาของตน ทุกวันทุกเวลา บิดามารดาอยากให้บุตรธิดาของตนมีความสุข มีความเจริญ มักอวยพรให้บุตรธิดาอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อบุตรธิดาเกิดป่วยลง บิดามารดาหวังให้บุตรธิดาของตนหายป่วย แต่การหวังจะทำให้ความเจ็บป่วยหายหาได้ไม่ สิ่งที่ต้องทำคือรีบนำไปหาแพทย์หรือพยายามเยียวยารักษาบุตรธิดาของตนที่ป่วยลง ความเจ็บป่วยจึงจะหาย ถ้าพึ่งความหวังคงไม่พอ การทำเช่นนี้เรียกว่า กรุณา เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงพระกรุณาธิคุณ ก็ต้องมีตัวตนของผู้อื่น มีสังคม หรือหมายถึงการมีตัวตนของตนโยงกับผู้อื่นในสังคม การจะให้หายจากโรค ถ้าพึ่งความหวังไม่สามารถที่จะทำให้โรคนหายไปได้ ต้องลงมือทำ อย่างนี้เรียกว่า กรุณา กล่าวคือ ให้ทำความเข้าใจว่า ตนไม่ได้อยู่ในโลกนี้เพียงคนเดียว โลกนี้มีความหมาย ชีวิตของตนมีความหมายก็เพราะคนอื่นทั้งสิ้น การที่องค์กรธรรมกถึก แสดงพระธรรมเทศนา แต่ไม่มีผู้ฟัง ก็ไม่ได้เป็นองค์กรธรรมกถึก มีแต่ผู้พูด ไม่มีคนฟัง จะเรียกได้ว่าเป็นธรรมกถึกได้หรือไม่ ถ้าพูดได้โดยไม่มีผู้ฟัง อาจต้องพิจารณาส่งไปที่โรงพยาบาลศรีธัญญาแทน เพราะฉะนั้น ภควโต ก็คือ การเห็นความสำคัญของผู้อื่น และวางตนปฏิบัติตนตามนั้น นี่คือการทำความเข้าใจคำว่า ภควโต ในเชิงการปฏิบัติธรรม

บทที่ ๒ ว่า **ออร์ทโต** ในทางปฏิบัติธรรม มีความหมายเชิงปฏิบัติว่า เมื่อตนเข้าใจภาวะฐานะของตนในบริบทของสังคม เช่นบริบทของครอบครัว หรือบริบทอะไรก็แล้วแต่ที่อยู่ร่วมกันผู้อื่น ถ้าไปเข้าวัดสถานะของตนจากบ้านเป็นอุบาสกอุบาสิกา การที่รู้ภาวะฐานะของตน ทำให้รู้ตัวว่า เมื่อต้องอยู่ร่วมกับคนอื่น อยู่ร่วมกับสังคม ขอให้ระมัดระวังใจของตนเองเสีย เพราะใจมนุษย์ชอบที่จะปล่อยให้โลกโกรธหลง โลกะโทสะโมหะ มาครอบงำ ให้มาเป็นเจ้าเรือน ทำให้มีปัญหากับการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ปัญหาของประเทศชาติ ไม่ว่าจะปัญหาของการทุจริต ไม่ว่าจะปัญหาทางอาชญากรรมต่าง ๆ ล้วนมีเหตุมาจากการเชื่อเชื่อกิเลสคือ โลกะโทสะโมหะ ให้มาเป็นเจ้าเรือนนั่นเอง เป็นเหตุให้หลงไม่ทันได้คิดว่า เราอยู่ร่วมกับผู้อื่น ความเป็นตัวตน ย่อมได้มาจากการมีผู้อื่น เมื่อลืมหืมตัวเช่นนี้ก็เป็นเหตุให้ไปเบียดเบียนคนอื่น ไปทำร้ายผู้อื่น ดังนั้น ออร์ทโต หรือแปลง่าย ๆ ว่า หันตะ คือฆ่า อริ คือศัตรู หรือฆ่าศัตรูในใจของตน ด้วยการระมัดระวังใจของตนอยู่ตลอดเวลา และเตือนตนด้วยเสมอว่า ความเป็นตัวตนเกิดจากผู้อื่น เราอยู่ร่วมกับผู้อื่น เป็นการพัฒนาตน เพื่อสามารถอยู่ในสังคมกับคนอื่นได้อย่างสันติสุข ดังนั้น บทว่า ออร์ทันต์ หรือ ออร์ทโต ในความหมายจริง ๆ ก็คือ การไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น หรือการเคารพตนบนพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จนทำให้เกิดความบริสุทธิ์ในจิตใจ และเมื่อมีจิตใจที่บริสุทธิ์ พุทธิก ธรรมและวาจาที่แสดงออกไปก็จะไร้ปัญหาไม่ทำให้ทำให้สังคมได้รับความเสียหาย และความเสียหายที่สร้างขึ้นจะได้ไม่กลับมาทำร้ายตนเองทีหนึ่ง

ฉะนั้น การพัฒนา ออร์ทโต ก็คือ ให้ระมัดระวังใจของตน อย่าได้ปล่อยให้โลกโกรธหลงหรือกิเลส จนไปเบียดเบียนผู้อื่น สังคม ทำให้กระทบกับ ภควโต เมื่อพัฒนาจิตของตนเป็นพระออร์ทันต์ ก็เท่ากับว่า ไม่ไปเบียดเบียนผู้อื่นและสังคม ทำให้แค้นผู้อื่นในสังคมมากขึ้น ทำให้ใจมีความบริสุทธิ์ ที่เรียกว่า พระวิสุทธิคุณ ขึ้นมาตนนั่นเอง

บทที่ ๓ ว่า **สมมาสมพุทโธ** ในทางปฏิบัติธรรม พระโบราณจารย์อธิบายไว้ว่า เป็นส่วนของพระปัญญาคุณ เพราะ พุทธะ คือ รู้ สัม คือ ตัวเอง และสัมมา คือชอบ เป็นปัญญาที่ถูกต้อง เป็นปัญญาที่ชอบ กระบวนการในการที่จะทำความเข้าใจภาวะฐานะของตนว่า ตนเป็นใคร บนเงื่อนไขทางสังคมที่ตนอยู่ และการที่ระมัดระวังใจด้วยการพัฒนา ออร์ทโต คือการปรับตัวตนให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้โดยไม่มีปัญหา ก็ทำได้ด้วยการรู้ดีรู้ชอบด้วยตัวของเรา

เอง คือรู้ว่าตัวเองยืนอยู่ ณ ที่ตรงใด ดังนั้น การจะพัฒนาตนให้เป็นสาธุชน คือเป็นคนดี ก็ต้องแสวงหาความรู้ ให้เกิดความเข้าใจว่า ความเป็นตัวตนของตนเองนั้น เกิดมาได้อย่างไร เมื่อเข้าใจแล้วก็จะเห็นความสำคัญของสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นตัวตนของเรา และมีผลทำให้เราสามารถที่จะอยู่ในสังคม มีชีวิตที่ประกอบไปด้วยสันติ คือความสงบ ไม่สร้างปัญหาในสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เพื่อจะได้พัฒนาพระวิสุทธิคุณ คือลดละกิเลส หรือออร์ท เพื่อให้อยู่กับสังคม คือ ภาควโธ ได้อย่างผาสุก

เพราะฉะนั้น บทว่า นโม ทำความเข้าใจอีกแบบหนึ่ง นอกจากจะเป็นคำบูชาพุทธคุณทั้ง ๓ แต่เป็นการปฏิบัติธรรมของสาธุชนทุกท่าน ให้แสวงหาปัญญาที่ชอบ เพื่อลดละกิเลสในใจของตน จักได้ไม่ไปกระทบกระทั่งผู้อื่นที่ตนอยู่ด้วยหรือสังคมของตนเอง มีความหมายเชิงปฏิบัติบูชา เป็นธรรมส่วนไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือคำว่า ภาควโธ เป็นเรื่องของศีล เพราะเมื่ออยู่ในสังคม ตนเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ของสังคม ก็ให้อยู่ด้วยการระมัดระวังกายวาจาของตน ให้ปฏิบัติเช่นนี้ทุกเวลาของวันให้เป็นปกติ เป็นศีล หาใช่เป็นรูปแบบของการรับศีลเป็นพิธีกรรม ศีลตามรากศัพท์แปลว่า ปกติ หรือ เย็นสบาย ออร์ท ก็คือสมาธิ กล่าวคือตั้งใจทำความดี ทำบุญทำกุศล คือไม่ปล่อยใจให้กิเลสทั้งหลายมาอยู่ในใจตน หรือไม่ปล่อยใจให้กิเลสมาสิงในใจของตน เมื่อทำได้เช่นนี้ ภาวะแห่งสมาธิก็เกิด คือเมื่ออยู่กับความดี ความถูกต้อง ความผิด และความไม่ถูกต้องก็ไม่สามารถแทรกเข้ามาได้ เช่น การที่ท่านสาธุชนในที่นี้ตั้งใจสวดพระธรรมเทศนาอยู่ในเวลานี้ก็เช่นเดียวกัน ในใจนั้นโดยปกติมีเรื่องราวเข้ามามากมาย เสียงรอบตัวก็ได้ยินอยู่มากมาย แต่ถ้าท่านสาธุชนมีเจตนาตั้งมั่น ตั้งใจฟังเสียงพระธรรมเทศนา เสียงรบกวน หรือจินตนาการต่าง ๆ ในใจก็ไม่สามารถที่จะทำลายสมาธิในการฟังพระธรรมเทศนาได้ นั่นคือการก่อให้เกิดความบริสุทธิ์ของใจ ก่อให้เกิดสมาธิ หรือเรียกว่า ออร์ท คือ ไกลจากกิเลส

สัมมาสัมพุทธัสสะ หรือ สัมมาสัมพุทธโธ ก็คือเรื่องของปัญญา เรื่องของการไปเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากชีวิตจริง ปัญญา เพราะรู้รอบ ไม่ใช่เพียงรู้มิติเดียว เพราะฉะนั้น นโม ตสส ภาควโธ ออร์ท สัมมาสมพุทธัสสะ เป็นบทสวดที่เราสวดกันอยู่นั้น ในแง่ของพระธรรมก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในภาคปฏิบัตินั่นเอง หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือการเข้าถึงสรณะ ซึ่งเมื่อก็ก็ได้เปล่งวาจาออกไปแล้วว่า **พุทธัง สรณัง คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณัง คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณัง คจฺฉามิ** ความหมายเชิงศาสนา หรือ ความหมายเชิงศรัทธาปสาทะ มีความหมายอย่างที่เราบอกรวม ๆ กันอยู่แล้ว ก็คือ เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง ที่นับถือ แต่สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อในพระรัตนตรัย ก็เท่ากับว่าคำสอนนี้เป็นคำสอนที่นำไปปฏิบัติกันไม่ได้ ผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติพระธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เลย แต่แท้จริงแล้วการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ทุกคน ทุกศาสนา ต่างปฏิบัติได้เหมือนกันหมด การที่เปล่งวาจาว่า **พุทธัง สรณัง คจฺฉามิ** ในเชิงปฏิบัติ นั่นก็คือไม่ใช่ตัวตนของพระพุทธเจ้าเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการนำปัญญาชอบไปเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง เรียกว่ามี ปัญญาชอบเป็นที่พึ่งที่นับถือ ธรรมะก็คือหลักการที่ถูกต้อง ไม่เพียงหมายถึงคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ อย่างที่มีอ้างกัน แต่ธรรมะตามรากศัพท์แปลว่า ทรงไว้ ทรงไว้ซึ่งธรรมชาติของโลก หลักการของโลก ฉะนั้น เมื่อเปล่งวาจาว่า **ธมฺมํ สรณัง คจฺฉามิ** ก็หมายถึงถือเอาหลักการที่ถูกต้องเอาไปเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต **สงฺฆํ สรณัง คจฺฉามิ** พระสงฆ์ในภาษาไทยมักจะเข้าใจแคบ ๆ ว่า เป็นพระภิกษุสงฆ์ แต่ สังฆะ ตามรากภาษาแปลว่าหมู่ แปลว่ากลุ่ม แปลว่าสังคม ฉะนั้น การที่ตนอยู่กับ

สังคมนั้น จำเป็นต้องเรียนรู้การเป็นอยู่ของสังคมนั้น ๆ ตนจะไปทำอะไรสวนทางกับที่คนอื่น ๆ ในสังคมทำอยู่ก็จะเป็นเรื่องยากประหลาดไป ดังนั้น การที่เราจะอยู่ได้โดยสวัสดิภาพ ก็คือต้อง **พุทธ ธรรม วจนะ** ยึดเอาบัญญัติเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน **ธรรม ธรรม วจนะ** ถือเป็นหลักการที่ต้องไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และศึกษาด้วยว่าจะวางตนเช่นไรในสังคมนั้นคือสังคมนั้น ๆ เพราะฉะนั้น บทพจน์ แม้ว่ายังเป็นบทพจน์ ๆ ที่ท่องกันได้อย่างทั่วถึง แต่ถ้ายึดพิจารณาแยกแยะในความหมายและการปฏิบัติธรรม จะเห็นได้ว่า เป็นธรรมปฏิบัติที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ และนำไปพัฒนาในชีวิตของตนได้อย่างทั่วถึง ทำให้ก่อประโยชน์ได้ทั่วถึง

อนึ่ง เมื่อพิจารณาธรรมโดยแยกแยะ แยกธรรมในพุทธศาสนา ถ้ารู้เพียงหลักธรรมเพียงอย่างเดียวก็สามารถปฏิบัติให้เกิดสันติสุขได้ เช่น พุทธคุณ อีกบทหนึ่ง คือบทว่า อรหํ บทธอหัง นี้มีความที่พระโบราณจารย์ได้แสดงอธิบายไว้ประการหนึ่งว่า “เป็นผู้ไม่มีลับ” อันหมายความว่า เป็นผู้ไม่มีที่เร้นลับ ในอันที่จะกระทำความชั่วด้วยกิเลสเป็นเครื่องเศร้าหมองมีประการต่าง ๆ เหมือนดังสามัญชนทั้งหลาย คือ อรหํ นอกจากจะมีความหมายเชิงไม่มีกิเลสแล้วยังมีความหมายถึง ศิลป์ที่สามารถรักษาใจให้เป็นปกติ ที่ไม่ต้องปิดเร้น ดังนั้น การทำความเข้าใจธรรมะ หรือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเข้าใจโดยแยกแยะ ธรรมะข้อใดก็สามารถที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจได้ครบคลุม แยกแยะได้ชัดเจนว่า สิ่งไหนเป็นสาระ สิ่งไหนไม่เป็นสาระ แต่ถ้าขาดปัญญา ขาดความเห็นอันชอบถูกต้อง ก็จะทำให้ความดำรินึกคิดเป็นความดำรินึกคิดที่ผิด เมื่อเป็นดังนี้ก็จะไปไปตามพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ว่า

อสาระ สาระมติน

สาระ จาสาระทสสิน

เต สารํ นาริคจจณติ

มิจฉาสงกอุปโคจรา เป็นต้น

ซึ่งแปลความว่า บุคคลผู้มีความรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่คนสารว่าเป็นสาระแก่คนสาร เป็นผู้ที่มีความเห็นในสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่คนสารว่าไม่เป็นสาระแก่คนสาร คนเหล่านั้นเป็นผู้มีความดำริผิดเป็นทีที่เหี่ยวไป ย่อมไม่บรรลุถึงสาระคือแก่นสารได้ ดังนี้

อันความรู้ความเห็นนี้เป็นสิ่งสำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว ถ้าหากว่ามีความรู้ความเห็นผิด ความดำรินึกคิดต่าง ๆ ก็ผิด เมื่อเป็นดังนี้ จึงทำให้รู้ให้เห็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่คนสาร ว่าสิ่งที่ เป็นสาระแก่คนสาร และในสิ่งที่ เป็นสาระแก่คนสารว่าไม่เป็นสาระแก่คนสาร เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่บรรลุถึงสาระแก่คนสารได้ อันของทั้งหลายหรือสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมมีเป็นคู่กันอยู่ ๒ อย่าง คือ เป็นสิ่งที่ เป็นสาระแก่คนสารอย่างหนึ่ง สิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่คนสารอีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่เป็นสาระแก่คนสารนั้นก็ คือสิ่งที่ เป็นประโยชน์อันแท้จริง เป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาต้องการ ส่วนสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่คนสารนั้น คือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์อันแท้จริง อันไม่เป็นสิ่งที่ต้องการ เชื่อว่าทุก ๆ คนต่างย่อมมีความปรารถนาในสิ่งที่ เป็นสาระแก่คนสารที่เป็นประโยชน์อันแท้จริงอยู่ด้วยกันทุกคน แต่ว่าทำไมบางคนจึงบรรลุถึงสิ่งที่ เป็นสาระคือสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่นสารน้อย หรือไม่ได้บรรลุ แต่ว่าบางคนจึงบรรลุได้ ทั้งนี้ก็ เพราะเหตุที่มีความรู้ความเห็นผิดนั่นเอง เมื่อมีความรู้ความเห็นผิด จึงทำให้เห็นในสิ่งที่ ไม่เป็นสาระแก่คนสารไม่เป็นประโยชน์อันแท้จริง ว่า เป็นสิ่งที่ เป็นสาระแก่คนสารเป็นประโยชน์อันแท้จริง เป็นผู้ที่มีความรู้ความเห็นในสิ่งที่ เป็นสาระแก่คนสารเป็นประโยชน์อันแท้จริง ว่า ไม่เป็นสาระแก่คนสารคือไม่ เป็นประโยชน์อันแท้จริง จึงมีความดำรินึกคิดตรงกันข้ามดังนี้ เมื่อเป็นดังนี้ จึงทำ

ให้ไม่สามารถบรรลุถึงสาระแก่นสารอันเป็นประโยชน์ที่แท้จริงได้ เชื่อว่าในชีวิตของคนทุก ๆ คนนั้นอาจจะต้องมีความเห็นที่ถูกต้องบ้าง มีความเห็นที่ผิดบ้าง ในการที่ทุก ๆ คนต่างได้พากันบรรลุถึงประโยชน์ปัจจุบันบ้าง ถึงประโยชน์ภายหน้าบ้าง ตลอดจนถึงท่านผู้ปฏิบัติจริง ได้บรรลุถึงประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งนี้ก็เพราะมีความรู้ ความเห็นที่ถูกต้อง มีความดำริที่ถูกต้อง แต่ถ้าหากว่ามีความรู้ความเห็นที่ไม่ถูกต้อง มีความดำริที่ไม่ถูกต้อง ก็จะทำให้ไปคว้าเอาสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสารไม่เป็นประโยชน์อันแท้จริง ว่าเป็นสาระแก่นสารเป็นประโยชน์อันแท้จริง กลับทั้งสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารเป็นประโยชน์ที่แท้จริงเสียดังนี้ เพราะฉะนั้น จำเป็นต้องพิจารณาความรู้ความเห็น ของตนอยู่ตลอดเวลา

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้อีกว่า “ส่วนบุคคลรู้สิ่งที่เป็นสาระแก่นสาร โดยความเป็นสิ่งที่เป็นสาระแก่นสาร เห็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสาร โดยความเป็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสาร เขาเป็นผู้ที่มีความดำริชอบเป็นโคจรคือเป็นที่ เทียวไป ย่อมบรรลุถึงสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารได้” ดังนี้

อันสิ่งที่เป็นสาระและไม่เป็นสาระนี้ ตามที่พระโหราณาจารย์ได้แสดงไว้ สิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสารอันแท้จริง ก็ได้แก่บรรดาปัจจัยลาภทั้งหลายที่มีอยู่เป็นไปอยู่ในโลก และบรรดามิจฉาทิฎฐิ คือความเห็นผิดทั้งหลาย ตลอด จนถึงความเห็นผิดที่เป็นอันตคาหิกทิฎฐิ ความเห็นที่ถือเอาที่สุด เช่นความเห็นที่ว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง เป็นต้น อัน เป็นเหตุให้โต้เถียงกัน ซึ่งความเห็นเหล่านี้ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า พระพุทธเจ้าไม่ตรัสพยากรณ์ เพราะไม่เป็น ประโยชน์ ไม่เป็นเหตุให้บรรลุประโยชน์อันใด เป็นเหตุให้ทุ่มเถียงกันเท่านั้น

การที่มาสมาทานอุโบสถศีลหรือเบญจเวรวิริตี มาฟังพระธรรมเทศนาในวันอุโบสถเช่นวันนี้ ก็เรียกว่าเป็นการ กระทำที่เป็นสาระคือแก่นสารอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็นสาระคือแก่นสาร ส่วนสิ่งที้นอกจากนั้นเรียกว่าเป็นสิ่งที่ไม่เป็น สาระแก่นสารตามภูมิตามชั้น เพราะฉะนั้น การที่มาทำความรู้จัก ว่าอะไรคือสาระแก่นสาร อะไรคือไม่เป็นสาระ แก่นสาร ตามความเป็นจริง จึงเป็นของสำคัญ จะทำให้เป็นผู้ที่มีความดำริชอบ คือดำริถูกต้องเป็นที่เทียวไป

อนึ่ง ปัจจุบันนี้คนไทยส่วนหนึ่ง กำลังหลงใหลในเรื่อง บุพเพสันนิวาส ว่าเป็นสาระคือแก่นสารอันแท้จริง ทั้ง ๆ คำ ๆ นี้ หาได้มีปรากฏในคัมภีร์พระบาลีไม่ ในพระคัมภีร์มีแต่คำว่า บุพเพนิวาส ไม่มี บุพเพสันนิวาส ซึ่งเป็น ศัพท์บัญญัติที่ใช้ภาษาบาลี จนทำให้รู้สึกว่าเป็นคำสอนทางพุทธศาสนา บุพเพนิวาส ตามที่มีปรากฏในพระคัมภีร์นั้น แปลว่า ที่อาศัยอยู่ในกาลก่อน หรือ แปลแบบไขความว่า “ชั้นที่อาศัยอยู่ในกาลก่อน” หมายถึงชีวิตในชาติก่อนก็ได้ คำว่า “บุพเพนิวาส” มักใช้ควบกับคำว่า “อนุสสติ” เป็น “บุพเพนิวาสานุสสติ” หรือ “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ”

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ แปลได้ความว่า ความรู้เป็นเครื่องระลึกได้ถึงชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อน ซึ่งพูดสั้นว่า การ ระลึกชาติได้ ชาติในความหมายนี้ อาจหมายถึง ภพชาติ คือ ความเป็นโน้นเป็นนี้ เมื่อ ๑ นาทีก่อน หรือ ย้อนไปถึง ภพชาติในอดีตชาติก็ได้ เมื่อท่านสาธุชนอยู่ที่บ้าน ก็มีสถานะอย่างหนึ่ง พอมานั่งอยู่ในพระอุโบสถแห่งนี้ ก็มีสถานะ เป็นอีกอย่างหนึ่ง ตามพระบาลี สถานะที่ตนเป็นนั่นคือภพชาติ ภพ เป็น ชาติ เกิด ภพชาติ ก็คือ เกิดเป็นโน้นเป็นนี้ คือมีฐานะโน้นฐานะนี้นั่นเอง เหมือนกับเกิดเป็นพ่อ เกิดเป็นแม่ เกิดเป็นลูก เป็นต้น ตามพระอภิธรรมก็จะเน้นใน เรื่องของ ภพชาติ ในความหมายว่า เป็นโน้นเป็นนี้ในชีวิตประจำวันของตน ดังที่ได้แสดงแล้ว

ส่วน “บุพเพสันนิวาส” หมายถึง “การอยู่ร่วมกันในชาติก่อน” หมายถึงเคยเป็นพ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง เพื่อน สามี ภรรยา ฯลฯ กันมาในอดีตชาติ เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมาเป็นเช่นนี้กันอีกในชาตินี้ บุพเพสันนิวาส ในภาษาไทยเข้าใจกันเฉพาะในความหมายที่ว่า เคยเป็นเนื้อคู่กันในชาติก่อน จึงมาเป็นคู่ครองกันอีกในชาตินี้

ในสาเกตชาดก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ความรักความเห็นใจกันเกิดได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ **บุพเพนิวาส** คือเคยอยู่ร่วมกันในชาติก่อน ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเนื้อคู่ ใครก็เป็นได้ และ **ปัจจุบันจิต** ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชาตินี้ ดุจบัวบานเหนือน้ำเพราะอาศัยน้ำและเปือกตมฉะนั้น ฉะนั้น การลุ่มหลงใน บุพเพสันนิวาส นั้นอาจไม่เป็นสาระ เพราะหมดโอกาสที่จะคิดแก้ไขอะไรได้ แต่ปัจจุบันจิต เป็นสาระเป็นสิทธิ์ของตน ที่จะทำอะไรก็ได้ หรืออาจจะพูดในอีกนัยหนึ่งว่า การระลึกชาติได้นั้น อัจฉริยะเพียงน้อยนิด แต่ระลึกว่าเคยทำผิด แล้วกลับตัวได้ นี่สียอดมหัศจรรย์

อนึ่ง มีบางคนพยายามทำสิ่งที่ไม่เป็นสาระให้เป็นสาระ เช่น มีคนเขียนว่า การเล่น “ไลน์” นั้น เท่ากับได้ ปฏิบัติธรรม ๙ ข้อโดยไม่รู้ตัว ๑. **ฉันทะ** ทุกคนมีความปรารถนาที่อยากจะเล่นไลน์นั่นเอง ๒. **วิริยะ** มีความพยายามที่จะเข้ากลุ่มหาเรื่องมาคุย ๓. **จิตตะ** ใจจดใจจ่อ มีเสียง 'ติง' รับมาหู เข้าตื่นมารีบเปิดอ่าน ๔. **วิมังสา** ใช้ปัญญา ไตร่ตรองข้อความที่ได้อ่านว่าจะส่งต่อดีหรือไม่ ๕. **ปราโมทย์** เกิดเบิกบานใจที่ได้อ่านहांขำขัน ๖. **ปิติ** อิ่มเอิบใจ ปลื้มใจ ที่มีคนชอบเรื่องของตน ๗. **ปัสสัทธิ** ผ่อนคลายที่ได้อ่านเรื่องสนุก ๆ ๘. **สุข** มีความฉ่ำชื่นใจ ที่ได้คุยกับเพื่อน และ ๙. **สมาธิ** จิตที่ตั้งมั่น สงบ แน่วแน่ ในการเล่นไลน์

เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะทำความรู้จัก ว่าสาระคือแก่นสารอันแท้จริงนั้น ก็ได้แก่ **ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ และนิพพาน** ส่วนนอกจากศีลคือทศศีล ไม่เป็นสาระโดยแท้ มิใช่สมาธิ ไม่เป็นสาระโดยแท้ มิใช่ปัญญาคือเป็นทูปัญญา ความรู้ชั่วรู้ผิด เป็นอสาระโดยแท้ มิใช่วิมุตติชอบ แต่เป็นวิมุตติผิดคือเป็นความพ้นที่ผิดคือพ้นจากถูกไปในทางที่ผิด เป็นอสาระโดยแท้ ตลอดจนถึงความรู้ความเห็นไปในสิ่งที่เป็นทศศีลเป็นต้นนั้น ว่า เป็นสิ่งที่ดีที่งาม เหล่านี้ก็เป็นอสาระโดยแท้ เพราะฉะนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงควรกำหนดให้รู้จัก ว่าสาระคือแก่นสารที่แท้จริงของตนก็ได้แก่ **ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ** และสาระที่เป็นปรมาตถะก็คือ **นิพพาน** ดังนี้ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่รู้จักสาระแก่นสารโดยความเป็นสาระแก่นสาร เป็นผู้ที่รู้จักสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสารโดยความเป็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสาร จึงสามารถที่จะบรรลุถึงสาระคือแก่นสารได้ เป็นผู้ที่มีความดำริชอบเป็นโคจร.

มีอรรถาธิบายดังแสดงมา **เอว** ก็มีด้วยประการฉะนี้.